

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
Факультет соціології і права
Кафедра філософії**

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри
_____ Роман БОГАЧЕВ
« 18 » червня 2025 р.

**Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня бакалавра
зі спеціальності 231 Соціальна робота
освітньо-професійна програма «Міжнародні соціальні проекти
та волонтерська діяльність»
на тему: «ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ З СІМ'ЯМИ,
ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ»**

Виконала:

здобувачка IV курсу, групи СР-11
Коротич Віолета Віталіївна _____

Керівник:

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри філософії
Кальченко Лариса Володимирівна _____

Рецензент:

к. пед. н., доцент, завідувач кафедри
соціальної педагогіки
ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”
Островська Наталія Олександрівна _____

Засвідчую, що у цій кваліфікаційній роботі
немає запозичень з праць інших авторів без відповідних посилань.
Здобувачка _____ В. В. Коротич

Анотація

Коротич В.В. Діяльність центрів соціальних служб з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах. На правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня бакалавра зі спеціальності 231 Соціальна робота освітньо-професійна програма «Міжнародні соціальні проекти та волонтерська діяльність». Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кафедра філософії. Київ. 2025. 64 с.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню соціальної роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах (СЖО), як напряму діяльності державних та громадських організацій. У роботі розглянуто теоретико-методологічні основи соціальної підтримки таких родин, проаналізовано вітчизняний та зарубіжний досвід, а також проведено емпіричне дослідження з використанням анкетування фахівців. Запропоновано напрями вдосконалення соціальної політики та практичні рекомендації щодо покращення ефективності соціальної допомоги. Робота має прикладний характер і орієнтована на розвиток міжвідомчої взаємодії в соціальній сфері.

Ключові слова: соціальна робота, складні життєві обставини, державні органи, громадські організації, соціальна політика, соціальний супровід, підтримка родин.

Abstract

Korotich V.V. Activities of social service centers with families in difficult life circumstances. As a manuscript. Qualification work for obtaining a bachelor's degree in specialty 231 Social work educational and professional program "International social projects and volunteer activities". National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Department of Philosophy. Kyiv 2025. 64 p.

This bachelor's qualification paper explores the social work with families in difficult life circumstances (DLC) as a key area of activity for both governmental and non-governmental organizations. The study outlines the theoretical and methodological foundations of support for such families, analyzes national and international practices, and presents an empirical survey of social service professionals. The paper proposes improvements to social policy and provides practical recommendations to enhance the effectiveness of social assistance. The research has an applied character and emphasizes the importance of interagency cooperation in the social sector.

Keywords: social work, difficult life circumstances, governmental agencies, non-governmental organizations, social policy, family support, case management.

Зміст

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ.....	6
1.1 Поняття та категорії сімей у СЖО	6
1.2. Вітчизняний та зарубіжний досвід роботи з родинами СЖО	12
1.3. Теоретичні підходи до соціальної роботи з СЖО	15
Висновки до розділу 1	18
РОЗДІЛ 2 ДЕРЖАВНІ ТА ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ ПІДРИМКИ РОДИН СЖО	19
2.1. Діяльність державних органів соціального захисту	19
2.2. Роль громадських організацій у допомозі сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах	21
2.3. Форми та методи співпраці державних і громадських структур	24
Висновки до розділу 2.....	27
РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	29
3.1. Досвід соціальної роботи на прикладі конкретних програм та проєктів .	29
3.2. Аналіз проблем та викликів у сфері підтримки сімей у СЖО	33
3.3. Напрями вдосконалення соціальної політики щодо підтримки таких сімей.....	39
Висновки до розділу 3.....	42
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	46
ДОДАТКИ	49
Додаток А	49
Додаток Б.....	50
Додаток В.....	53

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні соціально-економічні умови в Україні призводять до зростання кількості сімей, які опиняються у складних життєвих обставинах (СЖО).

Ці обставини можуть бути зумовлені фінансовими труднощами, безробіттям, насильством, алкоголізмом, наркоманією, хворобами або іншими соціальними проблемами.

Соціальна робота з такими сім'ями є важливим напрямом діяльності як державних органів, так і громадських організацій, які забезпечують підтримку, соціальний супровід та інтеграцію цих сімей у суспільство.

Вивчення ефективних методів соціальної роботи, аналіз взаємодії державного та громадського сектору у сфері допомоги сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, є важливим для розробки стратегії соціального захисту та профілактики кризових ситуацій у родинах.

На сьогодні проблемою вивчення сімей у складних життєвих обставинах займалися такі вітчизняні дослідники, як М. Буянов, А. Іванцова, З. Кияниця, І. Клемантович, Ж. Петрочко, М. Плоткін, І. Трубавіна, В. Торохтій, В. Целуйко, а також зарубіжні дослідники Е. Ейдемільер, В. Юстіцкіс, Дж. і М. Пауль та ін.

Враховуючи актуальність і перспективність вивчення проблеми соціальної роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах ми і обрали тему нашого дослідження: **«Соціальна робота з сім'ями, які потрапили у складні життєві обставини».**

Об'єкт дослідження – система соціальної роботи з сім'ями, які потрапили у складні життєві обставини.

Предметом дослідження є напрями, форми та методи діяльності державних органів та громадських організацій у сфері соціальної підтримки сімей, які потрапили у складні життєві обставини.

Мета та завдання дослідження. Визначити основні напрями, методи та механізми соціальної роботи державних та громадських організацій системи соціального захисту, з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Мета передбачає виконання наступних **завдань**:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до визначення поняття «сім'ї у складних життєвих обставинах» та охарактеризувати основні проблеми, з якими стикаються дані категорії сімей.
2. Провести аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах.
3. Проаналізувати діяльність державних і громадських організацій сфери соціального захисту щодо соціальної підтримки і допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах та визначити ефективні форми і методи соціальної роботи державних органів та громадських організацій у процесі соціальної підтримки сімей у складних життєвих обставинах.
4. Визначити основні проблеми та виклики діяльності державних органів та громадських організацій у сфері підтримки сімей у складних життєвих обставинах.
5. Запропонувати шляхи удосконалення соціальної політики щодо підтримки сімей у складних життєвих обставинах.

Дослідження базується на поєднанні теоретичних та емпіричних методів:

- Теоретичні методи: аналіз наукової літератури, порівняння різних концепцій соціальної роботи, узагальнення та систематизація даних, контент-аналіз документів та нормативно-правових актів.

- Емпіричні методи: опитування, анкетування щодо аналізу діяльності соціальних служб.

- Методи статистичного аналізу: аналіз соціально-демографічних показників, даних державної статистики щодо сімей у СЖО.

Теоретичне та практичне значення дослідження. Уточнено та розширено теоретичні підходи до визначення поняття «сім'ї у складних життєвих обставинах». Систематизовано сучасні методи соціальної роботи з сім'ями у СЖО. Визначено особливості взаємодії державного та громадського сектору у сфері соціальної підтримки сімей у СЖО.

Розроблено практичні рекомендації щодо підвищення ефективності соціальної допомоги сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків та списку використаних джерел, що налічує 40 найменувань. Робота містить 12 таблиць та 3 додатки. Загальний обсяг роботи 64 сторінки, з яких 59 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

1.1 Поняття та категорії сімей у СЖО

Сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО), становлять одну з найвразливіших категорій населення, що потребує особливої уваги з боку держави та суспільства. Їх підтримка є ключовим завданням соціальної роботи, спрямованої на забезпечення стабільного функціонування родин та попередження соціального сирітства.

Родинами СЖО доцільно вважати родини, котрі за певних умов та обставин опинилися в складній життєвій ситуації [22]. Ці родини, через власні умови не можуть самостійно забезпечити належний рівень існування та потребують сторонньої, зокрема, зовнішньої соціальної підтримки.

До таких чинників відносять обставини, котрі спричинені хворобами, економічними труднощами, безробіттям, інвалідністю, проявами насилля в родині, соціально ізоляцією та іншими факторами, котрі здатні ускладнити життя.

Актуальність теми дослідження родин, котрі опинилися в складних життєвих обставинах обумовлена різними чинниками. Зокрема, до таких відносять соціальні, економічні та асоціальні чинники. Такі родини є однією з ключових категорій, з якими працюють соціальні працівники.

Згідно з чинним законодавством України, зокрема Законом України «Про соціальні послуги» [24], складні життєві обставини — це обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самостійно [24].

До таких обставин належать: інвалідність, часткова втрата рухової активності, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічні чи психічні розлади, стихійні лиха, катастрофи тощо.

Категоріально, родини СЖО можуть включати в себе як малозабезпечені родини так і багатодітні, родини з дітьми з інвалідністю, родини де батьки мають залежність або перебувають в конфліктах з законом, родини котри постраждали від насильства, ВПО, або родини, котрі стали жертвами війни (див. Табл.1.1).

Таблиця 1.1.

Класифікація родин у СЖО

Категорія сім'ї	Причини включення до СЖО
Малозабезпечені сім'ї	Низький рівень доходу, що не забезпечує базових потреб сім'ї.
Сім'ї з безробітними членами	Відсутність постійного доходу через безробіття працездатних членів сім'ї.
Сім'ї без житла або з непридатним житлом	Відсутність постійного місця проживання або проживання в умовах, непридатних для життя.
Сім'ї з особами, які мають інвалідність	Наявність у сім'ї осіб з інвалідністю, що потребують додаткової підтримки та ресурсів.
Сім'ї, де є випадки насильства	Наявність фізичного, психологічного чи економічного насильства в сім'ї.
Сім'ї з дітьми, які не відвідують школу	Діти систематично не відвідують навчальні заклади без поважних причин.
Сім'ї з дітьми, відібраними без позбавлення батьківських прав	Діти тимчасово вилучені з сім'ї без юридичного позбавлення батьківських прав.
Сім'ї з батьками, які поновлені в правах	Батьки, які були позбавлені батьківських прав, але згодом поновлені в них.
Сім'ї з дітьми, що перебувають у закладах інституційного догляду	Діти проживають у державних або приватних закладах догляду.
Сім'ї з дітьми, влаштованими в патронатні сім'ї	Діти тимчасово перебувають у патронатних сім'ях.

Сім'ї з дітьми, які самовільно залишають місце проживання	Діти регулярно залишають домівку без відома батьків або опікунів.
Сім'ї з дітьми, які мають інвалідність	Діти з інвалідністю потребують спеціалізованої підтримки та ресурсів.
Сім'ї з батьками, які мають інвалідність	Батьки з інвалідністю можуть мати обмежені можливості для повноцінного виконання батьківських обов'язків.
Сім'ї з батьками-мігрантами	Батьки працюють за межами країни, що може призводити до недостатнього нагляду за дітьми.
Неповнолітні одинокі матері (батьки)	Молоді батьки без підтримки партнера можуть мати труднощі у вихованні дитини.
Сім'ї, де триває процес розлучення	Конфлікти між батьками щодо опіки над дітьми можуть негативно впливати на їх благополуччя.
Сім'ї з особами, звільненими з місць позбавлення волі	Повернення члена сім'ї після ув'язнення може спричиняти соціальні та психологічні труднощі.
Сім'ї з особами, які мають залежності	Наявність у сім'ї осіб з алкогольною або наркотичною залежністю.
Сім'ї з особами, які мають психічні розлади	Психічні захворювання членів сім'ї можуть ускладнювати взаємодію та виконання сімейних обов'язків.
Сім'ї, які постраждали від стихійних лих або катастроф	Втрати або пошкодження житла, майна чи здоров'я внаслідок природних або техногенних катастроф.
Внутрішньо переміщені особи (ВПО)	Сім'ї, які були змушені покинути постійне місце проживання через конфлікти або інші надзвичайні обставини.
Сім'ї, що зазнали дискримінації	Сім'ї, які стикаються з упередженим ставленням через етнічну, релігійну, гендерну або іншу приналежність.

Для того, щоб аналізувати стратегії роботи з СЖО, необхідно глибоко усвідомлювати значення поняття. Існування стратегій роботи з такими родинами надасть можливість соціальним працівникам точно визначити їх потреби та розробити індивідуальні ефективні стратегії підтримки таких родин.

Аналізуючи досвід соціальної роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах варіюється в залежності від країни, її соціальної політики,

культурних особливостей та ресурсів. Всі ці критерії різняться в залежності від менталітету держави, в якій проживає СЖО та специфіки законів соціальної підтримки вразливих категорій населення в цій державі.

Аналізуючи рівень соціальної роботи з такими родинами в Україні варто зазначити, що в нас цей напрямок перебуває на етапі активного розвитку, зокрема забезпеченого центрами соціальних служб для дітей та молоді.

Оновними напрямками їх підтримки та розвитку є соціальний супровід . проведення індивідуальних та групових консультацій, надання матеріальної допомоги, організація тренінгів та індивідуальних освітніх програм для батьків. Одним з головних компонентів є співпраця на рівні соціальної служби та освітніми закладами, медичними установами та правоохоронними органами [17].

Щодо міжнародного досвіду, то існує багато моделей соціальної підтримки. Зокрема, Швеція активно використовує сімейно-орієнтовний підхід, де основна увага приділяється підтримці батьківських навичок та профілактичній роботі. США, в свою чергу демонструє модель кейс – менеджменту, котра передбачає індивідуальний підхід до координування родин з категорії СЖО.

Важливим аспектом міжнародного досвіду є акцент на профілактиці та ранньому втручанні. Це дозволяє запобігати погіршенню ситуації в родині та зменшувати потребу в більш серйозних втручаннях у майбутньому.

Вивчення та адаптація міжнародного досвіду до українських реалій сприяє підвищенню ефективності соціальної роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах. Це включає впровадження нових методик, навчання фахівців та розвиток нормативно-правової бази.

Українське законодавство передбачає низку нормативно-правових актів, що регламентують надання соціальних послуг сім'ям у СЖО:

Закон України «Про соціальні послуги» — визначає основні принципи надання соціальних послуг та категорії осіб, які мають на них право [19].

Постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2013 № 896 — затверджує Порядок виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу [20] .

Порядок здійснення соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах — визначає механізм надання соціального супроводу таким сім'ям.

В Україні соціальна робота з сім'ями у СЖО активно розвивається, зокрема через діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Основними напрямками є: соціальний супровід, консультування, надання матеріальної допомоги, організація тренінгів та освітніх програм для батьків. Важливою складовою є міжвідомча співпраця між соціальними службами, освітніми закладами, медичними установами та правоохоронними органами.

Згідно з даними Звягельського міського центру соціальних служб, кількість сімей, які потрапили в складні життєві обставини, зростає щороку:

- 2019 рік — 155 сімей.
- 2020 рік — 165 сімей.
- 2021 рік — 168 сімей.
- 2022 рік — 175 сімей.
- 2023 рік — 186 сімей.

Це свідчить про необхідність постійного вдосконалення механізмів соціальної підтримки та розширення спектру наданих послуг.

Міжнародний досвід демонструє різноманітні моделі соціальної роботи з сім'ями у СЖО:

- Швеція — застосовується сімейно-орієнтований підхід, де основна увага приділяється підтримці батьківських навичок та профілактиці проблем.

- США — поширена модель кейс-менеджменту, яка передбачає індивідуальний підхід до кожної родини та координацію різних видів допомоги.
- Важливим аспектом міжнародного досвіду є акцент на профілактиці та ранньому втручанні, що дозволяє запобігати погіршенню ситуації в родині та зменшувати потребу в більш серйозних втручаннях у майбутньому.

Розуміння поняття та категорій сімей у складних життєвих обставинах є основою для розробки ефективних стратегій соціальної підтримки та втручання.

Це дозволяє соціальним працівникам точно ідентифікувати потреби родин та надавати їм відповідну допомогу. Вивчення та адаптація міжнародного досвіду до українських реалій сприяє підвищенню ефективності соціальної роботи з сім'ями у СЖО.

1.2. Вітчизняний та зарубіжний досвід роботи з родинами СЖО

Вітчизняний і зарубіжний досвід соціальної роботи з родинами, які перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО), має як спільні риси, так і суттєві відмінності, зумовлені історичними, правовими та соціально-культурними чинниками.

В Україні активний розвиток соціальної роботи з такими родинами розпочався у 2000-х роках із формуванням системи центрів соціальних служб.

Основний акцент ставиться на виявлення родин у кризовому стані, організацію соціального супроводу, надання психологічної, юридичної та матеріальної допомоги.

Вітчизняна модель значною мірою орієнтована на кризове втручання, соціальний патронаж та створення індивідуального плану подолання труднощів. Однією з характерних рис українського підходу є прагнення зберегти сім'ю, навіть у складних умовах, та мінімізувати ризики вилучення дітей.

Серед українських науковців, які активно досліджують соціальну роботу з родинами в СЖО, слід згадати Володимира Петровича Лютого. У своїй монографії він докладно аналізує розвиток соціальної роботи з сім'ями та дітьми, окреслює теоретико-методологічні основи та пропонує практичні рішення для покращення якості соціальних послуг.

Значна частина навчальної літератури зосереджена на розробці алгоритмів роботи з сім'ями, які опинилися у кризі, та адаптації зарубіжного досвіду до українських реалій. Зокрема, навчальний посібник «Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю» є цінним ресурсом для студентів і практиків.

У зарубіжних країнах, особливо в Європейському Союзі, США та Канаді, соціальна робота з родинами в СЖО ґрунтується на принципах міжвідомчої взаємодії, раннього втручання та підтримки батьківських компетенцій.

Сім'я розглядається не лише як об'єкт втручання, а як партнер у прийнятті рішень. Соціальні служби працюють у тісній взаємодії з системами освіти, охорони здоров'я та правосуддя, що дозволяє комплексно підходити до вирішення сімейних проблем.

Одним із ключових підходів є мультидисциплінарна команда, яка включає соціального працівника, психолога, юриста, педагога та інших фахівців.

Важливою складовою є розвиток програм сімейного консультування, профілактичних програм підтримки, наставництва для батьків та впровадження електронних систем моніторингу.

Наукові публікації зарубіжних дослідників також висвітлюють цю тему з різних аспектів. Зокрема, у статті «Social Work and Family Dynamics: Addressing Challenges, Interventions...» [12] розглядається взаємозв'язок між соціальною роботою і сімейною динамікою, акцентується увага на необхідності стратегічного втручання, управління випадками та підходу, що базується на сильних сторонах родини.

Інше дослідження, під назвою «Professional Support for Families in Difficult Life Situations», аналізує інтегровану модель підтримки родин у складних життєвих ситуаціях та підкреслює важливість реабілітації сімейних функцій через освітню та соціально-психологічну підтримку.

У статті «Communicating with families in difficult situations» [12] йдеться про роль ефективної комунікації в роботі з родинами, які переживають кризу. Підкреслюється значення емпатії, активного слухання та побудови довірливих стосунків як основи успішного соціального втручання.

Таким чином, український досвід соціальної роботи з родинами в СЖО поступово інтегрує сучасні міжнародні підходи, адаптуючи їх до місцевого контексту. Оптимальним напрямом розвитку цієї сфери є поєднання національних традицій підтримки родини з кращими практиками, що базуються на доказовій ефективності.

Такий підхід дозволяє не лише покращити якість соціальних послуг, а й сприяти стабілізації та зміцненню родин, які опинилися у скруті. За міжнародними стандартами роботи, головною метою діяльності соціальних служб є збереження родини для дитини.

Зважаючи на те, що розвиток дитини в гармонії не можливий поза межами родини, батьки мають створювати сприятливе середовище для дітей.

Це є основою Конвенції ООН про права дитини, внесені в преамбулу документа. Така концепція підкреслює важливість побутової системи соціальної підтримки родини таким чином, щоб забезпечити право дитини на сім'ю.

Процес вступу України до ЄС передбачає впровадження європейських стандартів та підходів до забезпечення прав дитини. Стандарти відображені в різних міжнародних документах, зокрема:

- постанова Ради Європи про права дітей,
- постанова Європейської комісії «Інвестиції у дітей»
- Загальноєвропейські рекомендації, щодо переходу від інституційної системи догляду до системи, котра базується на послугах родини та громад,
- Основних принципах ООН, відносно альтернативного догляду за дітьми від 2010 року.

Зі свого боку Постанова Ради Європи, відносно прав дітей на розвиток соціальних послуг дружніх до дітей та їх родин передбачає включення в роботу соціальних служб наступних комплексів:

- дії в інтересах дитини,
- сімейно орієнтаційні підходи в роботі,
- участь дитини та батьків в житті суспільства,

- комплексність та гармонійність в поєднанні підходів.

Центри соціальної підтримки в Україні також перебирають зарубіжний досвід та працюють за цими принципами з родинами, зокрема тими, котрі перебувають в СЖО .

1.3. Теоретичні підходи до соціальної роботи з СЖО

Соціальна робота з сім'ями у складних життєвих обставинах базується на різних теоретичних підходах, які допомагають зрозуміти природу проблем та розробити ефективні методи втручання.

Ключовим, в формуванні підходу до роботи з родинами СЖО є врахування системності, комплексності та психологічних особливостей кожної з родин. Важливим моментом є вивчення особливостей життєвих обставин родини.

Системний підхід розглядає сім'ю як цілісну систему, де зміни в одному елементі впливають на всю систему родини. Цей підхід дозволяє аналізувати взаємозв'язки між членами родини та визначати, як ці взаємозв'язки впливають на функціонування сім'ї в цілому.

Завдяки такій практиці соціальні працівники отримують можливість розглянути кожного члена людини як частину ширшої соціальної системи. В такому випадку допомога спрямовується на зміну не лише особи, а й середовища, в якому вона функціонує.

Психосоціальний підхід в соціальній роботі дає фокус на взаємодію між психологічними особливостями та соціальним контекстом ситуації в родині. В такому випадку соціальні представники допомагають людині адаптуватися до умов життя за допомогою отримання емоційної підтримки та розвинути в собі соціальні навички.

Когнітивно – поведінкові практики спрямовані на вивчення когнітивних особливостей особистості. Працівники виступають партнерами у

вирішенні проблем та надають підтримку автономією клієнта, щоб допомогти виявити його власний потенціал.

Кризи та втручання соціальних працівників, як один з теоретичних підходів в роботі з СЖО застосовуються тоді, коли клієнт переживає кризу (втрата, насильство, бездомність). За мету така модель роботи передбачає стабілізувати емоційний стан та забезпечити нагальну підтримку.

Екосоціальні підходи в соціальній практиці застосовуються в контексті поєднання елементів екологічного та соціального аналізу, що дає можливість розглянути СЖО як результат впливу різних факторів навколишнього середовища.

Для того, щоб забезпечити ефективність діяльності соціальних працівників та надати комплексну допомогу родинам СЖО варто вміти інтегрувати різні теоретичні та практичні підходи залежно від тої ситуації, в якій опинилася родина.

Вибір методики роботи має базуватися на глибокому аналізі життєвої ситуації та враховувати індивідуальні потреби кожного з членів родини.

Проводячи теоретичний аналіз методики роботи соціальних працівників з родинами СЖО, ми врахували всі вище зазначені підходи та систематизували методи роботи до таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Методика роботи з СЖО

Методика	Опис	Ціль
Соціальний патронаж	Систематичне відвідування родини, моніторинг умов життя, надання допомоги.	Стабілізація ситуації, запобігання кризам.
Індивідуальний план роботи	Розробка конкретного плану дій для кожного члена родини.	Вирішення проблем з урахуванням індивідуальних потреб.
Консультування	Проведення бесід, підтримка, роз'яснення прав і можливостей.	Підвищення обізнаності, розвиток відповідальності.
Медіація (посередництво)	Вирішення конфліктів у родині через нейтрального посередника.	Відновлення довіри та комунікації в родині.
Групова робота	Робота з кількома родинами у формі тренінгів, груп підтримки.	Формування підтримки, обмін досвідом, мотивація.
Навчання батьківству	Тренінги, консультації щодо виховання дітей, розвитку навичок догляду.	Підвищення батьківської компетентності.
Кризове втручання	Швидка допомога в екстрених ситуаціях: насильство, загроза дітям тощо.	Негайне реагування для захисту життя та здоров'я.
Інформаційна підтримка	Надання актуальної інформації про соціальні послуги, пільги, програми.	Залучення до наявних ресурсів підтримки.
Соціальна реабілітація	Повернення родини до самостійного функціонування після кризового стану.	Відновлення життєвого потенціалу.

В Таблиці 1.2. ми описали комплексно можливі варіанти роботи з родинами СЖО соціальних працівників з урахуванням індивідуальних обливостей та потреб родин та кожного з їх членів. Така методика роботи передбачає в першу чергу комплексність та надання об'єктивної допомоги родинам котрі потрапили до СЖО.

Висновки до розділу 1

Узагальнюючи аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду соціальної роботи з родинами в складних життєвих обставинах, можна зробити низку важливих висновків.

По-перше, існує різноманіття теоретичних підходів до організації соціальної допомоги таким сім'ям — від системного та психосоціального до кризового та клієнт-центрованого. Це свідчить про необхідність міждисциплінарного та індивідуалізованого підходу до кожної родини.

По-друге, вітчизняна практика орієнтована переважно на подолання наслідків соціальних проблем, тоді як зарубіжний досвід демонструє ефективність профілактики, раннього втручання і довгострокового планування підтримки родин.

Проте обидва підходи мають спільну мету — збереження родинного середовища та захист інтересів дитини.

По-третє, дослідження українських науковців (В. П. Лютого, В. Волкової, К. Глушкової та ін.) суттєво поглиблюють науково-методичне забезпечення соціальної роботи з родинами у СЖО, водночас підтверджуючи потребу у подальшій адаптації міжнародного досвіду до національного контексту.

Таким чином, сучасна соціальна робота з родинами в складних життєвих обставинах має базуватись на поєднанні теоретичних знань, доказової практики та міжвідомчої взаємодії. Її ефективність залежить не лише від професійної підготовки спеціалістів, але й від наявності ресурсів, нормативно-правової підтримки та суспільної готовності підтримувати вразливі категорії населення.

РОЗДІЛ 2

ДЕРЖАВНІ ТА ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ ПІДРИМКИ РОДИН СЖО

2.1. Діяльність державних органів соціального захисту

Процес підтримки сімей котрі перебувають в складних життєвих обставинах є комплексним та будується на взаємодії низки компонентів. Головним учасником процесу підтримки таких родин вважається державний орган соціального захисту населення[12] (див. Таблицю 2.1)

Таблиця 2.1

Основні функції державних органів соціального захисту:

№	Напрямок діяльності	Конкретні дії та послуги
1	Реалізація державних програм	Програми соціальної підтримки, виплати допомог, компенсації
2	Оцінка потреб сімей	Проведення оцінювання складних життєвих обставин
3	Ведення випадку	Розробка індивідуального плану супроводу, координація послуг
4	Психологічна та юридична підтримка	Консультавання, правовий супровід сімей
5	Соціальна робота за місцем проживання	Виїзди до сімей, моніторинг ситуації
6	Взаємодія з іншими структурами	Співпраця з освітою, медициною, поліцією, службами у справах дітей
7	Інформування та просвіта	Роз'яснення прав, інформування про наявні послуги

В таких центрах розміщені соціальні працівники, котрі корегують роботу з родинами СЖО та надають безперервну підтримку, не лише таким родинам, а й іншим вразливим категоріям населення.

Соціальні центри за головне завдання мають реалізацію різноманітних соціальних програм з захисту вразливих категорій населення.

Вони забезпечують реалізацію проектів, надають адресну допомогу, організовують супровід в кризі та координують роботу інших учасників соціального процесу – медичних працівників, освітні, правоохоронні структури (див. Таблиця 2.2)

Таблиця 2.2

Типи державних установ, що здійснюють підтримку:

Назва установи	Основні функції
Центри соціальних служб (ЦСС)	Безпосередня робота з сім'ями, ведення випадків
Уповноважені органи соціального захисту	Призначення соціальних виплат, реєстрація статусів
Служби у справах дітей	Захист прав дитини, участь у розробці індивідуальних планів
Центри реабілітації	Надання психосоціальної допомоги дітям та батькам
Координаційні ради при місцевих адміністраціях	Розробка та реалізація місцевих програм підтримки

Мережі центрів соціальних служб надають ещперервне консультування, психологічну підтримку, юридичні послуги та послуги соціального супроводу та гуманітарну допомогу.

В більшості випадків державні інституції вважаються першою точкою виходу психологічної, соціальної, гуманітарної та матеріальної підтримки.

Порядок оцінки потреб родин в безперервній соціальній підтримці передбачають : Закон України "Про соціальні послуги"[14], Закон України "Про охорону дитинства", [15], Постанова КМУ № 587 "Про організацію надання соціальних послуг" [37], Локальні акти органів місцевого самоврядування. В цих документах чітко зазначено критерії оцінки обставин родин СЖО, структури визначення та надання статусу та категорії і види допомоги, які надають центри соціального захисту населення.

У підсумку, діяльність державних органів соціального захисту у сфері підтримки сімей у складних життєвих обставинах є фундаментальною та

системною, оскільки саме вони забезпечують реалізацію державної політики на практиці.

Через мережу центрів соціальних служб, служб у справах дітей, структур соціального захисту населення здійснюється широкий спектр послуг — від оцінки потреб і ведення випадку до надання матеріальної допомоги, консультування та кризового втручання.

Однак результати анкетування фахівців демонструють, що реальна ефективність цієї роботи часто стримується низкою об'єктивних бар'єрів. Серед основних проблем — хронічна нестача ресурсів, перевантаженість персоналу, недостатня координація між установами та брак сучасних методичних матеріалів. Ці фактори істотно ускладнюють повноцінну реалізацію функцій, покладених на державні структури.

Водночас, попри наявні виклики, державні інституції залишаються основним координатором допомоги та першим контактним рівнем для сімей у кризових ситуаціях.

Тому для підвищення ефективності їхньої діяльності необхідно не лише зміцнювати матеріально-технічну базу та кадровий потенціал, але й формувати дієві механізми міжвідомчої взаємодії, впроваджувати сучасні цифрові інструменти управління випадками, а також розширювати професійне навчання фахівців.

Цілісне посилення цієї системи дозволить забезпечити своєчасну, адресну та комплексну підтримку сімей у СЖО та сприятиме зменшенню соціальних ризиків у громадах.

2.2. Роль громадських організацій у допомозі сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах

Громадські організації (ГО) посідають ключову позицію у системі соціальної підтримки населення, зокрема у сфері допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО).

Їхня гнучкість, інституційна автономність, а також здатність до швидкої мобілізації ресурсів дають можливість оперативно реагувати на соціальні виклики, які не завжди вдається ефективно вирішити державним установам. ГО часто виступають ініціаторами інноваційних практик, адаптованих до локального контексту та реальних потреб сімей.

Діяльність громадських організацій у сфері підтримки сімей охоплює широкий спектр послуг: соціальний супровід, психологічну допомогу, правову підтримку, кризове втручання, гуманітарну допомогу.

Окрім того, ГО реалізують навчальні та просвітницькі програми, займаються адвокацією прав вразливих груп, сприяють інтеграції сімей у громаду та захисту їхніх інтересів на місцевому і національному рівнях.

Таблиця 2.3

Типи громадських організацій та напрямки їхньої діяльності

Тип ГО	Основні напрямки роботи	Цільова аудиторія
Правозахисні організації	Юридична допомога, представництво інтересів	Сім'ї з насильством, багатодітні родини
Психосоціальні центри	Кризова підтримка, консультування	Сім'ї з травматичним досвідом
Гуманітарні ініціативи	Розподіл їжі, одягу, засобів гігієни	Малозабезпечені сім'ї
Адвокаційні платформи	Захист прав, кампанії змін	Діти, жінки, родини в кризі

Існує чимало успішних прикладів впливової діяльності ГО в Україні. Наприклад, благодійна організація «**Карітас Україна**» реалізує програми, спрямовані на підтримку сімей з дітьми, що пережили втрату житла або засобів до існування.

Організація забезпечує гуманітарну допомогу, кризове консультування, а також впроваджує практики довготривалого соціального супроводу.

Іншим прикладом є ГО «Право на захист», яка спеціалізується на юридичній допомозі внутрішньо переміщеним особам.

Їхня діяльність включає правове консультування, підтримку в оформленні документів, консультації з питань соціального забезпечення та інтеграції у приймаючі громади.

Невід’ємною частиною роботи громадських організацій є співпраця з волонтерами, що дозволяє швидко масштабувати ініціативи, особливо у кризові періоди — під час військових дій, пандемій або економічних потрясінь.

Таблиця 2.4

Порівняння можливостей ГО та державних органів у роботі з сім’ями у СЖО

Критерій порівняння	Громадські організації	Державні структури
Гнучкість реагування	Висока, оперативне прийняття рішень	Регламентована, обмежена процедурою
Джерела фінансування	Гранти, донорська допомога, благодійність	Державний бюджет, місцеві програми
Рівень залучення громади	Активне, через волонтерські мережі	Обмежене службовими обов’язками
Фокус допомоги	Локальні потреби, індивідуальний підхід	Уніфіковані стандарти
Можливість інновацій	Експериментальні підходи, гнучкі стратегії	Консервативні, формалізовані рішення

Підсумовуючи, можна зазначити, що громадські організації суттєво доповнюють державну систему підтримки сімей у СЖО. Вони не лише надають послуги, але й виконують функцію зв’язкового між державою та громадянами, особливо тими, хто втратив довіру до інституцій або зіштовхується з бар’єрами доступу до державних послуг.

Їхня діяльність спрямована не лише на вирішення актуальних проблем, але й на зміну системного середовища — правозахист, адвокація, впровадження стандартів гуманного ставлення.

Співпраця державних і недержавних структур має стати системною та цілеспрямованою, орієнтованою на довготривалу підтримку сімей, запобігання кризовим ситуаціям та соціальну інтеграцію. У такому підході синергія між інституціями забезпечить найбільш ефективну модель соціальної підтримки, що відповідатиме реальним потребам населення.

2.3. Форми та методи співпраці державних і громадських структур

У сучасних умовах зростає значення комплексної взаємодії між державними структурами та інститутами громадянського суспільства у сфері соціального захисту.

Соціально незахищені особи (СЖО) — це вразливі категорії населення, що перебувають у складних життєвих обставинах і потребують посиленої уваги з боку суспільства [16]. Йдеться, зокрема, про осіб з інвалідністю, самотніх літніх людей, бездомних, внутрішньо переміщених осіб, малозабезпечених громадян, постраждалих від насильства тощо.

Державні установи, зокрема органи соціального захисту населення, медичні та освітні заклади, відіграють ключову роль у формуванні базової інфраструктури допомоги СЖО.

Водночас громадські організації (ГО), благодійні фонди, волонтерські ініціативи доповнюють державну систему, надаючи гнучкі, адаптовані та оперативні послуги на місцях. Саме тому співпраця між державним і громадським секторами стає критично важливою умовою забезпечення повноцінної соціальної підтримки.

Однією з основних форм такої взаємодії є інституційне партнерство, що включає створення спільних координаційних рад, міжвідомчих груп, дорадчих органів.

Наприклад, громадські ради при обласних та місцевих адміністраціях сприяють врахуванню громадської думки при формуванні соціальної політики.

Другою важливою формою є договірна співпраця, яка передбачає укладення меморандумів, угод про спільну діяльність. Так, прикладом успішного партнерства є співпраця Міністерства охорони здоров'я України з благодійними фондами у сфері протидії ВІЛ/СНІДу.

Окрему увагу слід приділити формі соціального замовлення, коли держава делегує надання соціальних послуг недержавним організаціям на конкурсній основі.

Це дозволяє ефективніше охоплювати СЖО, особливо в регіонах з обмеженим доступом до державних ресурсів.

Крім того, важливою є форма спільного управління соціальними установами, наприклад, денними центрами перебування, притулками для бездомних або кризовими кімнатами для постраждалих від насильства.

Методи співпраці (див. Таблицю 2.5) можуть бути різноманітними і визначаються конкретними задачами, які стоять перед партнерами. Зокрема, спільне проектування передбачає розробку програм допомоги з урахуванням потреб цільових груп, залучення громадськості до планування й реалізації заходів.

Метод моніторингу і контролю реалізується через спільну оцінку ефективності послуг, що дозволяє підвищити якість соціального обслуговування.

Освітні ініціативи, спрямовані як на СЖО, так і на фахівців, забезпечують підвищення обізнаності, правової грамотності та соціальної адаптації.

Не менш важливим є метод адвокації, що полягає у відстоюванні інтересів соціально вразливих груп через громадське представництво, участь у формуванні законодавства та політики.

Співпраця державних і громадських структур дозволяє більш ефективно реагувати на виклики соціальної сфери, забезпечуючи інноваційні рішення, оперативність та чутливість до потреб конкретної особи.

У довгостроковій перспективі така взаємодія сприятиме зміцненню соціального капіталу, розвитку громадянського суспільства та забезпеченню соціальної справедливості.

Таблиця 2.5

Методи співпраці

№	Форма співпраці	Зміст	Приклади реалізації
1	Інституційне партнерство	Спільні ради, комісії, координаційні платформи	Громадські ради при ОДА
2	Договірна співпраця	Меморандуми, угоди про спільну діяльність	Угода між МОЗ та БФ «100% життя»
3	Центри соціальних послуг	Спільне фінансування та управління соціальними закладами	Центри денного перебування для ВПО
4	Соціальне замовлення	Передача частини держпослуг НГО	Надання послуг бездомним через НГО

Соціально незахищені особи (СЖО) потребують комплексної підтримки, яка включає правовий захист, соціальні послуги, медичну допомогу, психологічну підтримку та сприяння зайнятості.

Ефективне вирішення цих потреб можливе лише за умов скоординованої співпраці між державними органами та громадськими організаціями.

Форми взаємодії визначаються як способи організаційної інтеграції зусиль різних суб'єктів соціальної роботи.

Вони можуть мати постійний або тимчасовий характер.

Методи взаємодії — це конкретні прийоми та технології досягнення спільної мети (див. Таб.2.6)

Таблиця 2.6

Методи взаємодії державних і громадських структур у роботі з СЖО

№	Метод	Сутність методу	Очікуваний результат
1	Спільне проектування	Розробка програм та проєктів з урахуванням потреб СЖО	Підвищення адресності соціальних послуг
2	Моніторинг і контроль	Оцінка якості наданих послуг	Покращення стандартів обслуговування
3	Освітні ініціативи	Тренінги, семінари, просвітницькі кампанії	Підвищення рівня обізнаності СЖО
4	Адвокація	Захист прав СЖО через громадське представництво	Зміни в політиці, нормативних актах

Системна взаємодія соціальних центрів сприяє наданню покращення якості соціальних послуг, зниженню навантаження на державний сектор, підвищенню довіри до соціальних інституцій, активізації громадянського суспільства. У перспективі доцільно розширити механізми соціального замовлення та зміцнити нормативно-правове підґрунтя для спільних ініціатив.

Висновки до розділу 2

Узагальнюючи, можна зазначити, що система підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, в Україні має багаторівневий та комплексний характер, що базується на взаємодії державних і громадських структур. Державні органи соціального захисту виступають ключовими виконавцями державної політики у сфері соціального забезпечення, забезпечуючи реалізацію широкого спектра послуг — від оцінки потреб до кризового втручання.

Водночас, ефективність цієї системи нерідко знижують об'єктивні бар'єри, зокрема обмежені ресурси, кадрова перевантаженість, низька міжвідомча координація та недостатня методична база. У цьому контексті громадські організації відіграють роль важливого доповнення до державної інфраструктури підтримки, забезпечуючи гнучкість, адаптивність і швидкість

реагування. Завдяки своїй незалежності, доступу до зовнішніх ресурсів і орієнтації на конкретні потреби цільових груп, вони впроваджують інноваційні підходи, реалізують освітні та правозахисні програми, а також сприяють адвокації змін у соціальній політиці.

Взаємодія між державними та недержавними структурами набуває стратегічного значення. Така співпраця можлива через інституційне партнерство, спільне управління, договірні відносини та механізми соціального замовлення.

Методологічна основа цієї взаємодії охоплює спільне проектування програм, оцінювання якості послуг, проведення освітніх заходів та реалізацію адвокаційних кампаній. Скоординовані дії дозволяють не лише підвищити якість соціальних послуг, але й посилити соціальну інтеграцію вразливих груп, розширити доступ до допомоги та зміцнити довіру до інституцій. Таким чином, комплексне посилення взаємодії між державним і громадським секторами, зокрема через нормативне забезпечення, інституційну підтримку та розбудову партнерств, є необхідною умовою для забезпечення ефективної, адресної та сталої допомоги сім'ям у СЖО. Це сприятиме не лише покращенню життєвих умов окремих домогосподарств, але й загальному зниженню соціальної напруги та посиленню стійкості громад.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

3.1. Досвід соціальної роботи на прикладі конкретних програм та проєктів

В умовах соціально-економічних викликів останніх десятиліть Україна активно впроваджує різноманітні соціальні програми та проєкти, спрямовані на підтримку вразливих верств населення. Соціальна робота в нашій державі реалізується як через державні, так і через громадські ініціативи. У цьому підрозділі розглянемо приклади найзначущіших програм, їхню мету, цільову аудиторію, основні заходи та результати (Додаток А)

Програма «Рука допомоги»

Програма «Рука допомоги» була запущена у 2016 році Міністерством соціальної політики України за підтримки Програми розвитку ООН (ПРООН). Її метою стало подолання бідності та зменшення безробіття серед осіб із соціально вразливих категорій — зокрема, внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, осіб з інвалідністю, матерів-одиначок тощо.

У межах програми здійснювалося:

- надання безвідсоткових поворотних мікрокредитів для відкриття власної справи;
- організація курсів професійного навчання;
- сприяння у працевлаштуванні.

Результати: за перші два роки дії програми понад 500 осіб відкрили власну справу, створено робочі місця, понад 2 000 осіб отримали нову кваліфікацію або були працевлаштовані. Програма стала прикладом інтеграції принципів соціального підприємництва у державну політику.

Проєкт «Гідна старість» (ГО «Життєлюб»)

Цей проєкт реалізується з 2018 року громадською організацією «Життєлюб». Основною цільовою аудиторією є люди похилого віку, які часто стикаються з проблемами ізоляції, бідності, браком комунікації та психологічної підтримки.

Ключові напрями діяльності:

- організація культурних і освітніх заходів (лекції, заняття з комп'ютерної грамотності, йога, танці);
- забезпечення продуктами харчування та медикаментами;
- створення простору для соціальної взаємодії та активного дозвілля.

Проєкт охопив понад 50 000 людей похилого віку по всій Україні. Його унікальність — у позитивному підході до старіння як до періоду нових можливостей і розвитку, а не занепаду.

Ініціатива «Будуємо Україну разом» (БУР)

Молодіжна ініціатива «БУР» з'явилася у 2014 році у відповідь на соціальні та гуманітарні виклики, спричинені війною на Сході України. Її основна мета — об'єднати молодь для спільної волонтерської діяльності, допомогти родинам у складних умовах, а також зміцнити місцеві громади.

Діяльність включає:

- організацію будівельних волонтерських таборів для відновлення житла;
- створення публічних просторів (бібліотеки, молодіжні хаби);
- проведення освітніх заходів для молоді.

Результати: понад 300 відновлених будинків, участь більш ніж 10 000 волонтерів з усієї України, посилення горизонтальних зв'язків між громадами. БУР не лише відновлює інфраструктуру, а й створює культуру активного громадянства.

Програма психосоціальної підтримки переселенців (Червоний Хрест України)

У відповідь на повномасштабну війну 2022 року Червоний Хрест України запустив широку програму психосоціальної підтримки для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та інших постраждалих громадян.

Основні заходи:

- індивідуальні психологічні консультації;
- групові заняття для дітей, дорослих, людей похилого віку;
- тренінги з подолання стресу;
- мобільні бригади підтримки у віддалених регіонах.

Програма охопила понад 30 000 осіб. Її значення полягає в оперативній та комплексній допомозі, що включає психологічний супровід поряд із гуманітарною підтримкою.

Ми порівняли зміст та характеристики актуальних програм соціальної підтримки СЖО та оформили результати до Таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Узагальнення ключових характеристик програм

Назва програми / проєкту	Рік запуску	Організатор	Цільова аудиторія	Основні заходи	Результати / Досягнення
«Рука допомоги»	2016	Мінсоцполітики + ПРООН	Безробітні і вразливих категорій	Професійне навчання, мікрокредитування, працевлаштування	Створено понад 500 малих бізнесів; понад 2000 осіб працевлаштовано
«Гідна старість»	2018	ГО «Життєлюб»	Люди похилого віку	Освітні заходи, культурні події, допомога з ліками	Охоплено понад 50 000 людей літнього віку
«Будуємо Україну разом» (БУР)	2014	Молодіжна платформа	Молодь, громади постраждалих регіонів	Волонтерські будівельні табори, соціальна інтеграція	Відновлено понад 300 будинків; понад 10 000 волонтерів
«Психосоціальна підтримка переселенців»	2022	Червоний Хрест України	ВПО, постраждалі від війни	Групові/індивідуальні консультації, тренінги	Понад 30 000 осіб отримали допомогу

У таблиці 3.1. узагальнено основні характеристики чотирьох ключових програм соціальної роботи в Україні, кожна з яких спрямована на підтримку різних цільових груп населення:

Програма «Рука допомоги» (2016 рік) - Цю програму було започатковано Міністерством соціальної політики України у співпраці з Програмою розвитку ООН (ПРООН). Основна цільова група — безробітні громадяни з соціально вразливих категорій: внутрішньо переміщені особи, самотні батьки, особи з інвалідністю, багатодітні сім'ї.

Програма передбачала надання безвідсоткових мікрокредитів для відкриття малого бізнесу, організацію професійного навчання та сприяння у працевлаштуванні. Результатом її впровадження стало створення понад 500 малих підприємств і працевлаштування більше ніж 2 000 осіб. Програма стала зразком поєднання соціальної підтримки з економічною активізацією населення..

Проект «Гідна старість» (з 2018 року) - Реалізується громадською організацією «Життєлюб» і орієнтований на людей похилого віку, які часто стикаються з соціальною ізоляцією та браком підтримки.

У рамках проекту проводяться освітні лекції, культурні заходи, заняття з фізичної активності, а також надається допомога у вигляді продуктів харчування й медикаментів. Завдяки цьому проекту вдалося охопити понад 50 000 осіб літнього віку, створивши для них комфортне середовище для соціального життя та розвитку.

Ініціатива «Будуємо Україну разом» (з 2014 року) - Цей волонтерський проект, що виник як реакція на гуманітарну кризу внаслідок війни, реалізується молодіжною платформою. Цільовою аудиторією є передусім молодь та громади постраждалих регіонів. Основними напрямками діяльності є відбудова житла для потребуючих, створення молодіжних просторів і розвиток активного громадянства. У рамках ініціативи відновлено понад 300 будинків, а до волонтерських таборів долучилися

понад 10 000 учасників. «БУР» слугує прикладом ефективної самоорганізації та солідарності.

Програма психосоціальної підтримки переселенців (з 2022 року)- Організована Червоним Хрестом України у відповідь на повномасштабне вторгнення. Програма націлена на надання психологічної підтримки внутрішньо переміщеним особам, які пережили травматичні події. Зокрема, проводяться індивідуальні та групові консультації, тренінги з психологічної стійкості, виїзні сесії у віддалених регіонах. За час реалізації допомогу отримали понад 30 000 осіб. Ця ініціатива є прикладом інтеграції гуманітарної та психологічної допомоги в умовах надзвичайних ситуацій.

Ці програми демонструють багатовимірність соціальної роботи в Україні — від економічної інтеграції безробітних до психоемоційної підтримки жертв конфлікту. Їх реалізація свідчить про здатність українського суспільства до мобілізації ресурсів і співпраці між державними, громадськими та міжнародними структурами.

3.2. Аналіз проблем та викликів у сфері підтримки сімей у СЖО

Для розуміння проблем та запитів СЖО, котрі звертаються за допомогою до Соціальних центрів ми вирішили провести опитування працівників соціальних центрів Центру підтримки сім'ї Дарницького району Києва, Центру надання соціальних послуг в м. Коростені та Червоного Хреста в м. Коростені. Ми спеціально обрали різні напрямки центрів, для того, щоб простежити ві проблеми СЖО, котрі існують зараз у вразливих категорій населення.

Анкетування фахівців, які працюють із сім'ями в складних життєвих обставинах (СЖО), охопило 40 респондентів із різним досвідом, освітою та посадовими обов'язками. Вибірка продемонструвала певну рівновагу між віковими групами, хоча найбільшу частку становлять молоді фахівці до 25

років. Майже третина респондентів має вищу освіту на рівні магістра, водночас чимало з них мають середню спеціальну освіту, що свідчить про різноманітність професійної підготовки працівників у сфері СЖО.

Більшість опитаних займають посади соціальних працівників, але значна кількість — психологи. За стажем роботи переважають спеціалісти з досвідом від одного до трьох років, хоча також помітна присутність працівників зі стажем понад 4 роки, що може свідчити про помірну стабільність кадрів у сфері соціальних послуг.

У фокусі уваги фахівців найчастіше опиняються сім'ї, які виховують дітей з інвалідністю, а також багатодітні сім'ї та ті, де спостерігаються проблеми залежності або випадки насильства. Це узгоджується з основними труднощами, які було виявлено в роботі: дефіцит ресурсів для надання допомоги, відсутність методичних матеріалів і небажання самих сімей до співпраці. Такі чинники створюють серйозні бар'єри для ефективного втручання.

Найпоширенішими методами роботи є ведення випадку, юридичний та соціальний супровід, консультування і психологічна підтримка. Це вказує на широкий спектр підходів, що застосовуються для реагування на потреби сімей. Одночасно, чимало фахівців стикаються з такими викликами, як брак фінансування, відсутність координації між службами та професійне

Анкетування фахівців, які працюють із сім'ями в складних життєвих обставинах (СЖО), охопило 40 респондентів із різним досвідом, освітою та посадовими обов'язками. Вибірка продемонструвала певну рівновагу між віковими групами, хоча найбільшу частку становлять молоді фахівці до 25 років. Майже третина респондентів має вищу освіту на рівні магістра, водночас чимало з них мають середню спеціальну освіту, що свідчить про різноманітність професійної підготовки працівників у сфері СЖО.

Більшість опитаних займають посади соціальних працівників, але значна кількість — психологи. За стажем роботи переважають спеціалісти з досвідом від одного до трьох років, хоча також помітна присутність

працівників зі стажем понад 4 роки, що може свідчити про помірну стабільність кадрів у сфері соціальних послуг.

У фокусі уваги фахівців найчастіше опиняються сім'ї, які виховують дітей з інвалідністю, а також багатодітні сім'ї та ті, де спостерігаються проблеми залежності або випадки насильства. Це узгоджується з основними труднощами, які було виявлено в роботі: дефіцит ресурсів для надання допомоги, відсутність методичних матеріалів і небажання самих сімей до співпраці. Такі чинники створюють серйозні бар'єри для ефективного втручання.

Найпоширенішими методами роботи є ведення випадку, юридичний та соціальний супровід, консультування і психологічна підтримка. Це вказує на широкий спектр підходів, що застосовуються для реагування на потреби сімей.

Одночасно, чимало фахівців стикаються з такими викликами, як брак фінансування, відсутність координації між службами та професійне вигорання. Останнє, як видно з результатів, є вагомим фактором, який знижує якість надання послуг.

Доступ до навчання залишається нерівномірним: лише третина респондентів регулярно бере участь у тренінгах, у той час як інші або не мають такої можливості, або не бачать у цьому потреби. Серед найбільш запитуваних тем навчання — техніки подолання вигорання, робота з дітьми, які пережили травму, а також юридичні аспекти діяльності з сім'ями СЖО.

Отримані дані свідчать про потребу в комплексному підході до підтримки фахівців соціальної сфери. Необхідно інвестувати в їхнє професійне навчання, розширювати доступ до методичних матеріалів і зміцнювати міжвідомчу співпрацю. Такі кроки можуть не лише знизити рівень вигорання, а й підвищити ефективність роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах.

За характером звернення до працівників органів і служб соціального захисту бувають абсолютно різноплановими. Ми відібрали самі різноманітні та поділили їх в Таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Види звернень до працівників органів і служб соціального захисту

№	Вид звернення	Зміст/опис проблематики	Частота звернень (орієнтовно)	Примітки
1	Матеріальна допомога	Потреба у продуктах, одязі, ліках, побутових речах	Дуже висока	Особливо в зимовий період
2	Соціальні виплати / допомога з документами	Оформлення субсидій, пенсій, допомоги по безробіттю тощо	Висока	Часто звертаються мами-одиначки
3	Консультації з питань виховання дітей	Складнощі в батьківсько-дитячих стосунках, девіантна поведінка	Середня	Потребує залучення психолога
4	Проблеми з житлом	Відсутність, аварійний стан, ризик виселення	Середня	Поширено серед ВПО
5	Насильство в сім'ї	Фізичне, психологічне, економічне насильство	Зростає	Залучення поліції, центрів підтримки
6	Алкоголізм, наркозалежність одного з членів родини	Дезорганізація сімейного середовища, загроза дітям	Середня	Співпраця з медичними закладами
7	Влаштування дітей у ЗЗСО / садок / інтернат	Наявність бар'єрів при реєстрації, відсутність документів	Низька–середня	Часто звертаються батьки ВПО
8	Психологічна підтримка	Стрес, депресія, емоційне вигорання	Зростає	Після подій війни, втрати

У процесі соціальної роботи з родинами, що опинилися у складних життєвих обставинах, фахівці соціальних служб стикаються з широким спектром звернень. Найпоширенішими серед них залишаються прохання про надання матеріальної допомоги. Родини звертаються по допомогу з забезпеченням базових потреб: продуктів харчування, одягу, засобів гігієни, ліків, побутових речей. Особливої гостроти ця проблема набуває в холодну пору року, коли зростають витрати на опалення та зимовий одяг. Такі звернення часто є сигналом про глибоку бідність родини.

Ще одним важливим напрямом звернень є допомога з оформленням соціальних виплат та документів. Багато родин не володіють повною інформацією або стикаються з бюрократичними бар'єрами при оформленні субсидій, пенсій, державної допомоги малозабезпеченим, допомоги при народженні дитини або тимчасовій втраті роботи. Часто за цією допомогою звертаються матері-одиначки, особи з інвалідністю або внутрішньо переміщені особи, яким складно адаптуватися до нових умов життя.

Помітне місце займають звернення, пов'язані з труднощами у вихованні дітей. Батьки повідомляють про складнощі в комунікації з дітьми, відзначають ознаки девіантної поведінки, конфлікти у школі, емоційну замкнутість або агресію. Такі звернення часто супроводжуються потребою у психологічному супроводі. Спеціалісти з соціальної роботи у таких випадках залучають дитячих психологів або проводять профілактичні заходи самостійно.

Нерідко родини у СЖО звертаються з проблемами, що пов'язані з житловими умовами. Це може бути відсутність постійного місця проживання, аварійний стан житла, проживання в перенаселених квартирах або ризик виселення. Найбільш вразливими в цьому контексті є сім'ї внутрішньо переміщених осіб, які втратили житло внаслідок збройного конфлікту.

Особливу тривогу викликає збільшення кількості звернень з приводу домашнього насильства — фізичного, психологічного або економічного.

Жінки, діти та літні люди часто страждають від агресії з боку родичів або співмешканців. У таких випадках працівники соціальних служб взаємодіють із поліцією, центрами підтримки постраждалих, а також можуть ініціювати тимчасове вилучення дитини з родини.

Ще однією актуальною проблемою є залежність одного або кількох членів родини від алкоголю чи наркотичних речовин. Це створює загрозу для безпеки дітей, спричиняє дезорганізацію сімейного життя та може призвести до втрати батьківських прав. У таких ситуаціях соціальні працівники співпрацюють з медичними установами, направляючи залежних на лікування.

Частина звернень стосується питань доступу до освіти та дошкільних закладів. У родинях з низьким рівнем поінформованості або у ВПО виникають труднощі з реєстрацією дітей у школах чи садочках, особливо при відсутності документів або прописки. Соціальні служби надають роз'яснення, супроводжують родини у комунікації з освітніми закладами.

Зростає і потреба у психологічній підтримці — особливо серед родин, які пережили втрати, переїзди, бомбардування чи інші наслідки війни. Люди звертаються через стан тривожності, депресії, емоційного вигорання, втрату сенсу життя. Соціальні служби або проводять індивідуальні консультації, або перенаправляють до спеціалізованих центрів психічного здоров'я.

Таким чином, звернення родин у СЖО охоплюють як матеріальні, так і емоційні, психологічні, юридичні аспекти життя. Їхня різноманітність свідчить про складність сучасного соціального середовища та необхідність міждисциплінарного підходу в роботі соціальних служб.

3.3. Напрями вдосконалення соціальної політики щодо підтримки таких сімей

У контексті глибоких соціально-економічних трансформацій в Україні, а також під впливом збройного конфлікту, що триває з 2014 року й особливо загострився у 2022 році, постала гостра потреба у модернізації соціальної політики.

Однією з ключових категорій, які потребують посиленого захисту з боку держави, є родини, що перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО). Це родини, у яких наявні фактори, що негативно впливають на виховання, розвиток і безпеку дитини, а також на загальний добробут усіх.

Сучасна соціальна політика має бути спрямована не лише на реагування, а й на випередження ризиків, які можуть призвести до маргіналізації та соціального виключення таких родин. Для цього необхідно визначити та реалізовувати низку стратегічних напрямів вдосконалення соціальної підтримки.

Таблиця 3.3.

Основні напрями вдосконалення соціальної політики у сфері підтримки родин у СЖО

№	Напрямок удосконалення	Зміст/Опис	Очікуваний ефект
1	Інтегрований підхід до надання послуг	Спільна робота соціального працівника, психолога, юриста, педагога	Комплексна допомога, зниження дублювання зусиль
2	Система раннього виявлення	Обмін інформацією між школами, медзакладами, поліцією	Раннє втручання, профілактика критичних ситуацій
3	Підвищення кваліфікації кадрів	Навчання новим методикам, кризова комунікація, робота в команді	Професіоналізація галузі, покращення якості допомоги
4	Розвиток послуг у громадах	Надання повноважень і ресурсів місцевим службам	Доступність послуг, адресна допомога

5	Соціальне замовлення та НГО	Залучення громадських організацій до виконання соціальних функцій	Розширення спектру послуг, мобільність реагування
6	Цифровізація послуг	Е-сервіси, мобільні застосунки, єдині реєстри	Прозорість, зменшення бюрократії, швидкий доступ
7	Психологічна підтримка	Інтеграція психологів до базових послуг	Відновлення психоемоційного стану родин

По-перше, надзвичайно важливим є впровадження принципів інтегрованого підходу до надання соціальних послуг. Практика доводить, що ефективність допомоги значно підвищується за умови, коли одна родина має справу з мультидисциплінарною командою фахівців: соціального працівника, психолога, юриста, педагога, представника охорони здоров'я. Такий підхід дозволяє оцінити ситуацію всебічно та забезпечити комплексну підтримку.

По-друге, слід удосконалити механізми раннього виявлення сімей у СЖО. Необхідно створити прозору та ефективну систему обміну інформацією між закладами освіти, охорони здоров'я, правоохоронними органами та службами у справах дітей. Завдяки цьому можна мінімізувати випадки втрати часу на виявлення проблеми, коли ситуація вже набула критичного характеру.

По-третє, велику роль відіграє підвищення кваліфікації працівників соціальної сфери. Вони мають не лише володіти новітніми методиками оцінювання потреб сім'ї, а й володіти навичками кризової комунікації, вміти працювати в умовах високого емоційного напруження та бути готовими до міждисциплінарної взаємодії. Важливо також забезпечити належний рівень оплати праці, що сприятиме зменшенню плинності кадрів.

Четвертим важливим напрямом є розвиток соціальних послуг на рівні територіальних громад. Децентралізація надала громадам нові повноваження, проте не всі з них мають ресурсну базу та фаховий потенціал.

Держава повинна розробити програми підтримки громад, які б включали як фінансування, так і методичну допомогу в організації служб підтримки родин у СЖО.

Наступним пріоритетом є активізація механізмів соціального замовлення та державно-громадського партнерства. Громадські організації часто ближчі до конкретних проблем на місцях і можуть ефективніше реалізовувати окремі соціальні проєкти. Надання державного фінансування через механізм соціального замовлення сприятиме розширенню спектру послуг і підвищенню їхньої якості.

Шостим напрямом має стати цифровізація соціальної сфери. Це включає впровадження електронного документообігу, єдиних реєстрів, мобільних застосунків для звернень та оцінки потреб, платформ дистанційного консультування. Такі інструменти значно спрощують доступ до послуг, знижують бюрократичне навантаження та підвищують прозорість процесів.

Водночас надзвичайно актуальним є посилення психологічного компоненту в соціальній роботі з родинами у СЖО. Багато з них пережили травматичні події, втрату близьких, вимушене переселення. Саме тому інтеграція психологічної допомоги в базовий пакет соціальних послуг є необхідною умовою їхньої ефективності. Психологи повинні працювати як з дітьми, так і з дорослими членами родини, допомагаючи подолати кризові стани та відновити соціальну функціональність.

Особливої уваги потребує також правовий супровід родин у СЖО. Важливо забезпечити їм доступ до юридичних консультацій, допомоги у судових справах, роз'яснень щодо їхніх прав і обов'язків. Юридична підтримка часто є ключем до збереження житла, отримання соціальних виплат або захисту від насильства.

У підсумку, вдосконалення соціальної політики щодо підтримки родин у складних життєвих обставинах має спиратися на принципи цілісності, міжвідомчої взаємодії, персоніфікації підходів та сталості підтримки. Така

політика повинна не лише реагувати на вже існуючі проблеми, але й передбачати їх, створюючи умови для гідного життя та розвитку кожної родини.

Висновки до розділу 3

Аналіз ефективності соціальної роботи в Україні на прикладі реалізованих програм засвідчив наявність потужного потенціалу як у державного, так і в громадського сектору щодо надання всебічної підтримки сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО). Зокрема, програми «Рука допомоги», «Гідна старість», ініціатива «Будуємо Україну разом» і психосоціальна підтримка від Червоного Хреста є прикладами успішної соціальної інтервенції, яка поєднує економічну, емоційну, гуманітарну й інфраструктурну підтримку.

Опитування фахівців соціальної сфери дозволило виявити реальні проблеми, з якими стикаються як самі працівники, так і сім'ї СЖО. Йдеться, зокрема, про дефіцит ресурсів, професійне вигорання, відсутність міжвідомчої координації, нестачу методичних матеріалів і обмежені можливості для професійного розвитку. Спектр звернень громадян свідчить про багаторівневість запитів — від матеріальних потреб до потреби в юридичному й психологічному супроводі, що вимагає гнучкого міждисциплінарного підходу.

У цьому контексті перспективи вдосконалення соціальної політики мають ґрунтуватися на впровадженні інтегрованої моделі допомоги, розвитку локальних послуг у громадах, активізації механізмів соціального замовлення, цифровізації процесів, а також системній роботі з кадрами. Важливим є також посилення психологічного і правового компонентів у роботі з сім'ями у кризі.

Загалом, стратегія покращення соціальної роботи має передбачати не лише реагування на вже існуючі виклики, а й профілактику нових кризових

станів шляхом раннього виявлення потреб, підвищення кваліфікації персоналу, ефективної міжвідомчої взаємодії та довготривалого супроводу. Такий підхід сприятиме побудові більш інклюзивного, стійкого та справедливого соціального середовища в Україні.

ВИСНОВКИ

У ході виконання бакалаврської роботи було здійснено ґрунтовне дослідження проблеми соціальної роботи з родинами, які перебувають у складних життєвих обставинах, в умовах сучасної України. Аналіз теоретичних підходів, чинної нормативно-правової бази, а також практичних аспектів реалізації соціальної політики дозволив сформулювати низку узагальнених **висновків та практичних рекомендацій**.

1. Встановлено, що сім'ї у СЖО є вразливою категорією, яка потребує системної підтримки з боку держави та суспільства. Серед основних причин потрапляння у складні життєві обставини визначено такі чинники, як економічна нестабільність, безробіття, насильство в родині, наявність хронічних хвороб, залежності, а також наслідки збройного конфлікту та внутрішнього переміщення.

Складність ситуації полягає в її комплексності, коли одночасно діє кілька негативних чинників.

2. Результати опитування працівників соціальних служб засвідчили, що найпоширенішими зверненнями родин у СЖО є прохання про матеріальну допомогу, психологічну підтримку, юридичну консультацію, сприяння у працевлаштуванні та вирішенні житлових проблем. Звернення часто носять багатоаспектний характер, що потребує комплексного підходу до вирішення проблем кожної конкретної родини.

3. Аналіз діючих програм соціальної підтримки, таких як «Рука допомоги», «Гідна старість», ініціативи «Будуємо Україну разом» та програм Червоного Хреста, довів ефективність впровадження цільових, гнучких моделей підтримки.

Разом із тим було виявлено низку викликів, зокрема: недостатнє фінансування, нестача кваліфікованих кадрів, слабка координація між інституціями та нерівномірна доступність послуг у громадах.

4. Серед основних напрямів і шляхів удосконалення соціальної політики щодо підтримки родин, які перебувають у складних життєвих обставинахми виокремили: впровадження інтегрованих моделей обслуговування, посилення міжвідомчої співпраці, цифровізацію процесів, розвиток соціальних послуг на рівні територіальних громад, а також підвищення професійної підготовки кадрів соціальної сфери.

5. Ефективна соціальна політика має бути спрямована не лише на реагування на кризові ситуації, а й на їх попередження. Це можливо за умови впровадження принципів проактивності, цілісності та гуманності у систему соціального захисту.

Таким чином, проведене дослідження дозволило проаналізувати сучасний стан підтримки сімей у СЖО в Україні, окреслити основні проблеми та сформулювати конкретні пропозиції для вдосконалення процесу соціальної роботи з сім'ями у СЖО на державному та місцевому рівнях.

Поставлені нами у ході дослідженні цілі і завдання можна вважати досягнутими.

Отримані результати можуть слугувати базою для подальших досліджень, а також для розробки практичних рішень у сфері соціального захисту населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Bourdieu P. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. – Cambridge: Harvard University Press, 1984.
2. Castells M. *The Rise of the Network Society*. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2010.
3. Deacon B. *Global Social Policy and Governance*. – London: SAGE Publications, 2007.
4. Foucault M. *Discipline and Punish*. – New York: Vintage Books, 1995.
5. OECD. *Social Policies for Children and Families*. – Paris: OECD Publishing, 2019.
6. Paugam S. *La disqualification sociale*. – Paris: PUF, 2013.
7. Rawls J. *A Theory of Justice*. – Cambridge: Harvard University Press, 1971.
8. Sen A. *Development as Freedom*. – Oxford: Oxford University Press, 1999.
9. Smith A. *The Wealth of Nations*. – London: Penguin Classics, 2003.
10. UNDP. *Social Inclusion and Human Development Report*. – Kyiv: UNDP Ukraine, 2020.
11. UNICEF. *Social Protection in Humanitarian Settings*. – New York: UNICEF, 2021.
12. World Bank. *Resilient Social Protection Systems*. – Washington, DC: World Bank, 2021.
13. Young I. M. *Justice and the Politics of Difference*. – Princeton: Princeton University Press, 1990.
14. Zastrow C. *Introduction to Social Work and Social Welfare*. – Boston: Cengage Learning, 2020.
15. Бевз Г. М. *Соціальна політика: навч. посіб.* – Київ: Центр учбової літератури, 2020. – 284 с.
16. Борисова І. В. *Соціальні служби в Україні: стан та перспективи*. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. – 196 с.

17. Білоус Н. О. *Соціальна робота з сім'єю: навч. посіб.* – Київ: Академвидав, 2021. – 272 с.
18. Дзюбко Л. В. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика.* – Київ: Каравела, 2019. – 308 с.
19. Зверєва І. Д. *Соціальна робота: теорія і практика: навч. посіб.* – Київ: Центр учбової літератури, 2018. – 320 с.
20. Калініченко О. М. *Психологічна допомога сім'ї у кризі.* – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2022. – 256 с.
21. Коваль Л. В. *Теорія і практика соціальної роботи.* – Київ: Академвидав, 2019. – 224 с.
22. Колесник Ю. А. *Соціальна робота в умовах децентралізації.* – Дніпро: ДДУВС, 2021. – 148 с.
23. Комарова Н. В. *Соціальна підтримка родин у СЖО.* – Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2020. – 180 с.
24. Кондратюк С. В. *Сучасна соціальна політика України.* – Київ: Ліра-К, 2022. – 190 с.
25. Корж І. М. *Проблеми соціальної адаптації родин ВПО.* – Вінниця: ВНТУ, 2021. – 130 с.
26. Кузьменко Т. С. *Державна соціальна політика: виклики воєнного часу.* – Київ: НІСД, 2023. – 212 с.
27. Манько Г. В. *Соціальні послуги в територіальних громадах.* – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2020. – 204 с.
28. Маршавін Ю. І. *Соціальна допомога в Україні: аналіз ефективності.* – Київ: ІПіЕНД, 2021. – 228 с.
29. Моргун Н. В. *Психосоціальна підтримка дітей у СЖО.* – Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2022. – 198 с.
30. Мухарський І. О. *Політика соціального захисту.* – Київ: КНЕУ, 2020. – 286 с.
31. Міщенко В. І. *Основи соціальної роботи.* – Київ: Академвидав, 2017. – 272 с.

32. Соловйова Л. І. *Теоретичні засади соціальної підтримки сім'ї*. – Полтава: ПНПУ, 2020. – 164 с.
33. *Соціальна робота: енциклопедія* / за ред. І. Д. Зверєвої. – Київ: Каравела, 2021. – 512 с.
34. Сухомлинська І. В. *Проблеми соціального сирітства*. – Київ: Освіта, 2019. – 144 с.
35. Тищенко Л. В. *Гендерні аспекти соціальної політики*. – Київ: КІМО, 2021. – 136 с.
36. Ткаченко С. М. *Механізми реалізації соціальних послуг*. – Ужгород: УжНУ, 2020. – 180 с.
37. Фурман О. Г. *Соціальні послуги та інновації*. – Івано-Франківськ: ПНУ, 2021. – 158 с.
38. Шевченко М. І. *Місце соціального працівника у структурі громади*. – Київ: УАДУ, 2019. – 200 с.
39. Шумакова І. Ю. *Соціальна діагностика в роботі з родиною*. – Чернігів: ЧНПУ, 2022. – 168 с.
40. Яковенко О. В. *Соціальна ексклюзія в Україні*. – Запоріжжя: ЗНУ, 2020. – 184 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Узагальнення ключових характеристик програм соціальної допомоги сім'ям у СЖО

Назва програми / проєкту	Рік запуску	Організатор	Цільова аудиторія	Основні заходи	Результати / Досягнення
«Рука допомоги»	2016	Мінсоцполітики + ПРООН	Безробітні вразливих категорій	Професійне навчання, мікрокредитування, працевлаштування	Створено понад 500 малих бізнесів; понад 2000 осіб працевлаштовано
«Гідна старість»	2018	ГО «Життєлюб»	Люди похилого віку	Освітні заходи, культурні події, допомога з ліками	Охоплено понад 50 000 людей літнього віку
«Будуємо Україну разом» (БУР)	2014	Молодіжна платформа	Молодь, громади постраждалих регіонів	Волонтерські будівельні табори, соціальна інтеграція	Відновлено понад 300 будинків; понад 10 000 волонтерів
«Психосоціальна підтримка переселенців»	2022	Червоний Хрест України	ВПО, постраждалі від війни	Групові/індивідуальні консультації, тренінги	Понад 30 000 осіб отримали допомогу

Додаток Б

АНКЕТА ДЛЯ ФАХІВЦІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ ІЗ СІМ'ЯМИ, ЩО ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ (СЖО)

Мета анкети: Дослідити досвід, труднощі та потреби фахівців, які працюють із сім'ями, що перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО).

Інструкція: Анкета є анонімною. Відповідайте чесно, обираючи відповідний варіант або надаючи розгорнуту відповідь.

I. Загальна інформація

1. Ваш вік:

- До 25 років
- 26-35 років
- 36-45 років
- 46-55 років
- 56 і більше

2. Ваша освіта:

- Середня спеціальна
- Вища (бакалавр)
- Вища (магістр)
- Додаткова професійна освіта

3. Посада:

- Соціальний працівник
- Психолог

4. Стаж роботи у ЦСС:

- Менше 1 року
- 1-3 роки
- 4-6 років
- 7 і більше років

II. Досвід роботи з сім'ями СЖО

5. З якими категоріями СЖО ви працюєте найчастіше? (можна обрати кілька варіантів)

- Сім'ї у складних матеріальних умовах
- Сім'ї, де є випадки насильства
- Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю
- Багатодітні сім'ї
- Сім'ї з проблемами залежності (алкоголь, наркотики)

6. Які основні проблеми ви зустрічаєте у роботі з такими сім'ями?

- Небажання сімей співпрацювати
- Недостатність ресурсів для допомоги
- Психоемоційне вигорання
- Брак методичних матеріалів

7. Які методи роботи з сім'ями СЖО ви застосовуєте найчастіше? (можна обрати кілька)

- Консультування
- Психологічна підтримка
- Юридичний супровід / Соціальний супровід, Ведення випадку
- Надання гуманітарної допомоги

III. Професійні труднощі та потреби

8. Які труднощі у вашій роботі є найсуттєвішими?

- Високе навантаження
- Недостатність фінансування
- Відсутність координації між службами
- Брак спеціалізованого навчання

9. Чи маєте ви доступ до навчальних програм або тренінгів з роботи із СЖО?

- Так, регулярно відвідую
- Час від часу проходжу навчання
- Ні, але хотів(ла) би
- Ні, не бачу в цьому потреби

10. Які теми тренінгів або навчальних програм вам були б найбільш корисні?

- Методи соціального супроводу
- Робота з дітьми, які пережили травму
- Техніки подолання професійного вигорання
- Юридичні аспекти роботи з СЖО

Додаток В
РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТУВАНЬ

Вік	Освіта	Посада	Стаж роботи у ЦСС	Категорії СЖО	Основні проблеми	Методи роботи
26-35 років	Вища (бакалавр)	Соціальний працівник	1-3 роки	Багатодітні сім'ї, Сім'ї з проблемами залежності (алкоголь, наркотики)	Психоемоційне вигорання	Юридичний супровід / Соціальний супровід, Ведення випадку, Консультавання, Надання гуманітарної допомоги
26-35 років	Додаткова професійна освіта	Психолог	4-6 років	Багатодітні сім'ї, Сім'ї, де є випадки насильства, Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю	Недостатність ресурсів для допомоги, Небажання сімей співпрацювати	Психологічна підтримка, Надання гуманітарної допомоги, Юридичний супровід / Соціальний супровід, Ведення випадку
46-55 років	Середня спеціальна	Психолог	1-3 роки	Сім'ї у складних матеріальних	Психоемоційне вигорання, Брак	Юридичний супровід / Соціальний супровід, Ведення випадку, Консультавання

				умовах	методичних матеріалів	
36-45 років	Вища (бакалавр)	Соціальний працівник	1-3 роки	Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю, Багатодітні сім'ї	Брак методичних матеріалів	Надання гуманітарної допомоги, Консультування, Юридичний супровід / Соціальний супровід, Ведення випадку
46-55 років	Середня спеціальна	Психолог	1-3 роки	Багатодітні сім'ї	Брак методичних матеріалів, Недостатність ресурсів для допомоги	Юридичний супровід / Соціальний супровід, Ведення випадку, Надання гуманітарної допомоги
26-35 років	Вища (магістр)	Психолог	4-6 років	Багатодітні сім'ї, Сім'ї, де є випадки насильства, Сім'ї у складних матеріальних умовах	Небажання сімей співпрацювати, Психоемоційне вигорання	Надання гуманітарної допомоги
46-55 років	Вища (бакалавр)	Соціальний працівник	1-3 роки	Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю	Небажання сімей співпрацювати, Психоемоційне вигорання	Психологічна підтримка, Консультування, Юридичний супровід / Соціальний супровід, Ведення випадку

До 25 років	Середня спеціальна	Соціальний працівник	1-3 роки	Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю, Сім'ї з проблемами залежності (алкоголь, наркотики)	Недостатність ресурсів для допомоги, Брак методичних матеріалів	Психологічна підтримка
До 25 років	Додаткова професійна освіта	Соціальний працівник	7 і більше років	Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю	Брак методичних матеріалів	Консультування, Юридичний супровід / Соціальний супровід, Ведення випадку
46-55 років	Середня спеціальна	Соціальний працівник	1-3 роки	Багатодітні сім'ї	Брак методичних матеріалів, Недостатність ресурсів для допомоги	Психологічна підтримка, Консультація, Юридичний супровід / Соціальний супровід, Ведення випадку
56 і більше	Додаткова професійна освіта	Соціальний працівник	1-3 роки	Багатодітні сім'ї	Брак методичних матеріалів, Психоемоційне вигорання	Юридичний супровід / Соціальний супровід, Ведення випадку
До 25 років	Вища (бакалавр)	Соціальний працівник	Менше 1 року	Багатодітні сім'ї, Сім'ї у складних	Брак методичних матеріалів,	Юридичний супровід / Соціальний супровід, Ведення випадку, Надання гуманітарної допомоги, Консультація

				матеріальних умовах	Небажання сімей співпрацювати		
26-35 років	Вища (магістр)	Соціальний працівник	Менше 1 року	Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю, Сім'ї у складних матеріальних умовах, Багатодітні сім'ї	Небажання сімей співпрацювати, Недостатність ресурсів для допомоги	Консультавання, Юридичний супровід / Соціальний супровід, Ведення випадку	
До 25 років	Додаткова професійна освіта	Психолог	7 і більше років	Сім'ї, де є випадки насильства	Недостатність ресурсів для допомоги, Брак методичних матеріалів	Надання гуманітарної допомоги, Юридичний супровід / Ведення випадку, Консультавання	
До 25 років	Вища (магістр)	Соціальний працівник	1-3 роки	Сім'ї з проблемами залежності (алкоголь, наркотики)	Брак методичних матеріалів	Консультавання	
26-35 років	Вища (магістр)	Психолог	4-6 років	Сім'ї з проблемами залежності (алкоголь,	Небажання сімей співпрацювати	Юридичний супровід / Соціальний супровід, Ведення випадку	

				наркотики), Багатодітні сім'ї			
26-35 років	Вища (магістр)	Психолог	7 і більше років	Сім'ї, де є випадки насильства, Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю	Психоемоційне вигорання, Брак методичних матеріалів	Юридичний супровід / супровід, Ведення випадку	Соціальний
46-55 років	Середня спеціальна	Соціальний працівник	1-3 роки	Сім'ї, де є випадки насильства	Психоемоційне вигорання	Психологічна підтримка, Консультування	
56 і більше років	Вища (магістр)	Психолог	4-6 років	Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю, Сім'ї у складних матеріальних умовах, Сім'ї, де є випадки насильства	Психоемоційне вигорання	Юридичний супровід / супровід, Ведення випадку	Соціальний
46-55 років	Середня спеціальна	Соціальний працівник	7 і більше років	Сім'ї, що виховують дітей з	Небажання сімей співпрацювати,	Психологічна підтримка, супровід / Соціальний супровід, Ведення випадку	Юридичний

				інвалідністю	Брак методичних матеріалів			
46-55 років	Вища (магістр)	Соціальний працівник	4-6 років	Сім'ї, де є випадки насильства, Сім'ї з проблемами залежності (алкоголь, наркотики), Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю	Брак методичних матеріалів	Юридичний супровід, Консультування, допомоги	супровід / Ведення Надання	Соціальний випадку, гуманітарної
До 25 років	Вища (магістр)	Соціальний працівник	4-6 років	Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю, Сім'ї у складних матеріальних умовах	Недостатність ресурсів для допомоги	Консультування, Юридичний супровід, Ведення випадку	Психологічна підтримка, супровід /	Соціальний
До 25 років	Вища (магістр)	Соціальний працівник	7 і більше років	Сім'ї у складних матеріальних умовах,	Недостатність ресурсів для допомоги	Надання гуманітарної Юридичний супровід, Консультування	супровід / Ведення	допомоги, Соціальний випадку,

				Сім'ї, де є випадки насильства, Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю			
46-55 років	Вища (магістр)	Психолог	Менше 1 року	Сім'ї у складних матеріальних умовах, Багатодітні сім'ї	Психоемоційне вигорання, Небажання сімей співпрацювати	Психологічна підтримка	
56 і більше	Вища (бакалавр)	Соціальний працівник	1-3 роки	Багатодітні сім'ї, Сім'ї, де є випадки насильства	Недостатність ресурсів для допомоги, Брак методичних матеріалів	Юридичний супровід, Введення Консультування, Надання допомоги	Соціальний супровід / Введення гуманітарної допомоги
До 25 років	Середня спеціальна	Соціальний працівник	4-6 років	Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю, Сім'ї з проблемами залежності (алкоголь, наркотики)	Недостатність ресурсів для допомоги, Небажання сімей співпрацювати	Психологічна підтримка, Юридичний супровід / Соціальний супровід, Введення Консультування	

26-35 років	Вища (магістр)	Психолог	4-6 років	Сім'ї з проблемами залежності (алкоголь, наркотики), Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю, Сім'ї у складних матеріальних умовах	Брак методичних матеріалів, Недостатність ресурсів для допомоги	Психологічна підтримка, гуманітарної допомоги	Надання
До 25 років	Середня спеціальна	Психолог	Менше 1 року	Багатодітні сім'ї, Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю	Небажання сімей співпрацювати	Психологічна підтримка	
36-45 років	Вища (магістр)	Соціальний працівник	1-3 роки	Сім'ї, де є випадки насильства	Недостатність ресурсів для допомоги	Надання гуманітарної допомоги	
36-45 років	Вища (магістр)	Психолог	7 і більше років	Багатодітні сім'ї	Недостатність ресурсів для допомоги, Психоемоційне вигорання	Психологічна підтримка, гуманітарної допомоги	Надання

До 25 років	Середня спеціальна	Соціальний працівник	4-6 років	Сім'ї з проблемами залежності (алкоголь, наркотики)	Небажання сімей співпрацювати, Недостатність ресурсів для допомоги	Психологічна підтримка
56 і більше	Додаткова професійна освіта	Психолог	7 і більше років	Сім'ї з проблемами залежності (алкоголь, наркотики)	Недостатність ресурсів для допомоги, Брак методичних матеріалів	Надання гуманітарної допомоги
До 25 років	Вища (бакалавр)	Соціальний працівник	7 і більше років	Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю	Небажання сімей співпрацювати	Надання гуманітарної допомоги, Консультавання, Юридичний супровід / Соціальний супровід, Ведення випадку
26-35 років	Вища (бакалавр)	Психолог	1-3 роки	Сім'ї у складних матеріальних умовах, Багатодітні сім'ї	Небажання сімей співпрацювати	Консультавання
56 і більше	Середня спеціальна	Психолог	7 і більше років	Сім'ї з проблемами залежності (алкоголь, наркотики), Сім'ї, де є	Небажання сімей співпрацювати, Брак методичних матеріалів	Юридичний супровід / Соціальний супровід, Ведення випадку, Консультавання, Психологічна підтримка

				випадки наси́льства, Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю			
36-45 років	Вища (магістр)	Соціальний працівник	1-3 роки	Сім'ї з проблемами залежності (алкоголь, наркотики), Багатодітні сім'ї, Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю	Небажання сімей співпрацювати, Недостатність ресурсів для допомоги	Надання гуманітарної Психологічна підтримка	допомоги,
36-45 років	Вища (магістр)	Психолог	7 і більше років	Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю, Сім'ї, де є випадки наси́льства	Недостатність ресурсів для допомоги	Надання гуманітарної Психологічна підтримка, Консультування	допомоги,
46-55 років	Середня спеціальна	Психолог	7 і більше років	Сім'ї, що виховують дітей з	Небажання сімей співпрацювати,	Консультування, Психологічна підтримка	

				інвалідністю, Недостатність Сім'ї, де є ресурсів для випадки допомоги насилства		
36-45 років	Середня спеціальна	Психолог	4-6 років	Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю, Сім'ї у складних матеріальних умовах, Сім'ї з проблемами залежності (алкоголь, наркотики)	Небажання сімей співпрацювати, Брак методичних матеріалів	Юридичний супровід / Соціальний супровід, Ведення випадку, Психологічна підтримка, Консультавання
46-55 років	Середня спеціальна	Соціальний працівник	4-6 років	Сім'ї з проблемами залежності (алкоголь, наркотики), Сім'ї, що виховують дітей з інвалідністю, Сім'ї у	Брак методичних матеріалів	Юридичний супровід / Соціальний супровід, Ведення випадку

складних
матеріальних
умовах